

Dušková, Sáša

Nejstarší písemná zpráva o Sobotce

In: Šebánek, Jindřich; Dušková, Sáša. *Výbor studií k českému diplomatáři*. Vašků, Vladimír (editor). Vyd. 1. V Brně: Univerzita J.E. Purkyně, 1981, pp. 133-142

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/121771>

Access Date: 01. 03. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

NEJSTARŠÍ PÍSEMNÁ ZPRÁVA O SOBOTCE

„Sobunkam civitatem“ z listiny obsažené ve formulářové sbírce Zdeňka z Třebíče ztotožnil s dnešní Sobotkou, jak se zdá, poprvé August Sedláček a položil zároveň tento doklad do r. 1287.¹ Po něm jej v tomto smyslu uznávali všichni historikové, kteří se zabývali Sobotkou, buď mlčky,² nebo s výslovným odkazem na *Hrady*, resp. na Sedláčkovu pozůstalost.³ Je však až neuvěřitelné, že doklad byl dosud napořád přijímán bez jakéhokoli (třeba jen dílčího) pokusu o přezkoumání jeho věrohodnosti, nepovažujeme-li ovšem za kritiku jisté rozpaky ze strany filologů, pokud jde o vlastní ztotožnění obou jmen.⁴

Provést takové přezkoumání chce předkládaný příspěvek. Jeho jádro tvoří diplomatická kritika příslušného kusu v rámci celé formulářové sbírky Zdeňka z Třebíče, v nutných případech i s přihlédnutím k některým skutečným listinám vzniklým v druhé polovici 13. století. Jen na takto široce založené srovnávací bázi, kterou umožnilo vytvořit teprve brněnské pracoviště filozofické fakulty v souvislosti s vydáváním Českého diplomataře, lze totiž postavit odpovědnou kritiku. V našem případě její úkol spočívá ve vyřešení dvou základních otázek: 1. Do jaké míry je možné užít jako historického pramene zprávy, která je obsažena jen ve formulářové sbírce; že jde o sbírku Zdeňka z Třebíče, má již význam druhotný. 2. Zda lze přijmout Sedláčkovu ztotožnění „Sobunka“ = Sobotka.

¹ A. Sedláček, *Hrady, zámky a tvrze Království českého X*, str. 84.

² J. Pekař, *Knihy o Kosti II*, str. 65 praví: „tak někdy v druhé polovici 13. století... založil si jeden pán z Vartenberka městečko Sobotku a postavil si v něm kamenné, opevněné místo“.

³ Na *Hrady* odkazuje J. V. Šimák, *České dějiny I 5*, str. 798; na Sedláčkovu pozůstalost se odvolává Vl. Ruda, *Stručný historický nástin vývoje Sobotky, Sobotka, Jubilejní sborník k 450. výročí povýšení na město, 1498–1948*, str. 21 a 33/10.

⁴ A. Profous – J. Svoboda, *Místní jména v Čechách IV*, str. 130; za výrazem

Obě otázky nestojí ovšem na stejné úrovni. Odpovíme-li na první z nich jednoznačně záporně, odpadne automaticky řešení otázky druhé. Proto je nutné se zabývat v první řadě formulářovou sbírkou a kusem v ní obsaženým.

Formulářovými sbírkami obecně nazýváme úřední knihy, které byly sestavovány jako vzory stylistického umění pro ty, kdož toto umění v praxi potřebovali.⁵ Základ jejich tvořily obvykle v době, o níž nám tu jde, opisy několika nepříliš četných listin skutečně existujících, ať již do kanceláře, kde sbírka vznikla, došlých, či z její činnosti vzešlých. K tomuto jádru pak byly přičleňovány v mnohem podstatnější míře listiny uměle vytvořené, nikdy neexistující, které se však snažily postihnout nejrozmanitější případy právních činů a vztahů leckdy zcela neskutečných, které by však teoreticky nastat mohly, ba dokonce podle názoru autorů sbírky nastat měly.

Vedle těchto formulářových sbírek listin byly sestavovány a skládány i sbírky více či méně soukromých listů, které obvykle měly ještě v menší míře než sbírky listin skutečné jádro, které však přes svůj charakter pouhých slohových cvičení obrazy často soudobé politické události a tím spíše se přibližovaly pramenům povahy vyprávěcí.

Takového rázu jsou i naše formulářové sbírky, které se ve druhé pol. 13. století téměř současně objevily, jak v nejbližším okolí kanceláře panovnícké, tak i v okolí kanceláře pražského biskupa.

Z nich nás tu zajímá jen část — totiž formulářová sbírka listin, která vznikla v prostředí královské kanceláře. Za jejího autora je obecně odedávna považován Jindřich Vlach. O osobě tohoto muže již bylo vysloveno mnoho domněnek, na tomto místě však po mém soudu postačí upozornění, že v poslední době bylo na našem pracovišti bezpečně prokázáno, že je ho třeba ztotožnit s protonotářem Přemysla II. Jindřichem, který po návratu a nastoupení Václava II. se uplatňoval (byť anonymně) i v kanceláři tohoto panovníka.⁶ Bylo tu dále prokázáno, že z jeho původního díla, které vzniklo pravděpodobně v osmdesátých letech 13. století, se zachoval jen nepatrný zlomek, dnes uložený v archivu pražské kapituly.⁷ V něm lze totiž v některých částech postihnout ruku samotného Jindřicha, kterou jinak dnes známe bezpečně z listin Přemyslových a Václavových. Zlomek však obsahuje jen 14 z větší části neúplných kusů, v nichž převažují listy nad listinami.

„Sobunkam“ je v závorce výkřičník.

⁵ *Československá diplomatika I.* Učební texty vysokých škol. Praha 1965, str. 21.

⁶ O osobě i o činnosti protonotáře Jindřicha bylo několikrát psáno, naposledy S. D u š k o v á, *Kdo byl notář Jindřich*, SPFFBU [= Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity] C 7 (1960), str. 59, kde jsou také odkazy na práce starší.

⁷ Zlomek byl sňat s přídeští rukopisu pražské kapituly III 13 b. Viz o něm J. L o s e r t h, *Fragmente eines Formelbuches Wenzels II. von Böhmen*, AÖG [= Archiv für österreichische Geschichte] 57 (1879), str. 465 násl.

Formulářová sbírka listin jako celek se nám tedy nezachovala v originále, nýbrž v četných opisech, z nichž však některé vznikly zcela jistě ještě za života Jindřichova. Mezi nejstarší, hlásící se svým písmem na sám sklonek 13. století, náleží úvodem citovaný rukopis Zdeňka z Třebíče.⁸ Obsahuje 255 kusů, většinou listin, které se z velké části vztahují k českému panovníkovi, nejčastěji k Václavovi II. Ten tu vystupuje jednak jako vydavatel, jednak jako příjemce listin. Příjemcem je také v listině, o níž nám tu jde; jejím vydavatelem je český šlechtic Beneš z Vartenberka.⁹ Je zařazena v desátém oddílu sbírky, který, jak praví jeho nadpis, se týká přísah věrnosti králi a také hradů svěřených a zastavených.¹⁰ Tento oddíl obsahuje 15 různých listin vzájemně stylisticky spolu souvisejících a vyjadřujících z počátku přísahy věrnosti, které pak přecházejí na zástavy hradů.

Postupně se tu dostaneme aspoň k některým z těchto listin, nejdříve se však podívejme na obsah té, kterou se máme přímo zabývat; její nadpis (přeložen do češtiny) zní: „Šlechtic Beneš z Vartenberka slibuje zachovávat věrnost králi, svému přirozenému pánu“.¹¹ Její stručný obsah je pak tento:¹² Beneš z Vartenberka slibuje, že bude věrně sloužit svému králi Václavovi, a zavazuje se, že se nikdy nezúčastní porad nebo činů, v nichž by se usilovalo o králův život nebo o jeho statky, a že ihned dá vědět, kdyby se doslechl o tom, že králi podobné nebezpečí hrozí. Dále slibuje, že jak on, tak i jeho přátelé Ojír a Jaroslav zachovají příměří po 24 dny počínajíc dnem prohlášení a že budou v této době žít v míru s Janem z Michalovic a Zdislavem ze Zvířetic. Aby toto vše bylo zachováno, na záruku toho zastavuje sebe a všechno své (rozuměj jmění), které má uvnitř hradu Vartenberka. Až potud je text zcela srozumitelný, závěr je však třeba citovat latinsky doslova, poněvadž stylizace se tu zdá být porušena. V listině se praví: („obligo me et mea omnia, que

⁸ Nazývá se tak proto, že za posledním kusem čteme nápis: „Explicit liber a missionibus regum per manus Zdenkonis de Trebez“ . Jinak je rukopis znám také pod názvem rukopis cheltenhamský (Ch) podle svého někdejšího uložení, dnes je součástí rukopisné sbírky UK v Praze. Od tohoto rukopisu z konce 13. století je třeba odlišit pod tímž jménem (Zdeňka z Třebíče) uváděný rukopis vídeňský (Böhm, č. 196), který je opisem až z r. 1748 (viz Emler, *Die Kanzlei der böhmischen Könige Přemysl Ottokars II. und Wenzels II.*, Praha 1878, str. 57). Tohoto rukopisu užíval Sedláček.

⁹ V Ch je pod č. 172.

¹⁰ Doslovný překlad nadpisu: „Incipit decima distinctio sive capitulum fidelitatis servande in domino rege et etiam in castris commissis et etiam obligatis“ není dobře možný, poněvadž nedává přesný smysl. Nadpis je u č. 165.

¹¹ „Nobilis vir Benessius de Vartenberch promittit fidelitatem servare in rege, suo domino naturali.“

¹² Kus není zachycen v Reg II [= *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae*, Praha 1882]. Výtah z něho otiskl s vynecháním všech vlastních jmen A. Petrov, *Henrici Italici Libri formarum e tabulario Otacari II. Bohemorum regis...*, str. 141*, č. 68.

habeo infra muros castrī in Wartenberch) ac tales et tales civitates vel eciam extra ipsas necnon villas Sobogut et Sobunkam civitatem".¹³

Po způsobu ve formulářových sbírkách běžném se formou „tales et tales civitates“ zřejmě naznačuje, že jména dalších „měst“ nejsou důležitá. Pak se ovšem musíme ptát, proč jsou ještě jmenována obě místa a dále proč jsou nazývána „villae“ (vsi) a nadto o „Sobunce“ se praví, že je „civitas“. Obávám se, že se nepodaří nikdy zrekonstruovat pravděpodobně správné znění a prokázat, jakým pochodem došlo k zmíněným nesrovnalostem. Je však nutné je mít stále v patrnosti.

V závěru listiny stanoví ještě její vydavatel ručitele, kteří by vyplatili příslušnou částku, kdyby on sám přísahu nedodržel. Listinu sám nepečetí, nýbrž ji dává potvrdit pečetěmi pražského biskupa Tobiáše a olomouckého biskupa Dětricha. Zdání autentičnosti jí konečně dodává datovací formule, která ve formulářových sbírkách bývá častěji vynechána. Avšak tu musí být text opět porušen, neboť datum roční se udává rokem 1277, což není vůbec možné, jde-li, jak víme, o Václava II. Denní datum je vyjádřeno podle římského kalendáře zcela nemožně „nono idus septembris“.¹⁴ Z obou omylů si Sedláček všiml chyby v datu ročním a mlčky ji opravil na rok 1287. Tím došel k datu uvedenému v úvodě. Nebylo však zřejmě správné, že nepřihlédl k nesrovnalostem všem, které musejí být vzaty v počet při konečné kritice celé listiny.

Než ještě k ní přistoupíme, je si třeba uvědomit, co vlastně vedlo Sedláčka k tomu, že tento formulářový kus uznal za doklad nejstarší existence Sobotky. Byla to zřejmě osoba vydavatele listiny, která ho k tomu dovedla. Potomek Beneše z Vartenberka, rovněž Beneš, se totiž uvádí, jak je známo, jako svědek v listinách ze čtyřicátých let 14. stol. s přídomkem „de Vartenberk, dictus de Sobotka“.¹⁵ Sedláčkovi zřejmě stačilo, že je v naší listině jmenován hrad Vartenberk, pak to druhé jméno nemohlo být nic jiného než Sobotka. Tak prostý však problém, jak ihned uvidíme, přece jenom není.

Na základě toho, co jsme slyšeli o formulářových sbírkách povšechně, klademe si zajisté jako první otázku, zda mohla naše listina skutečně existovat. Že neměla zcela shodnou podobu jako zachovaný formulář, je již nyní zřejmé z toho, co bylo o ní shora pověděno. Je proto třeba otázku položit tak, zda lze ve formuláři postihnout aspoň pravé jádro.

Odpověď bude vyžadovat poněkud širšího rozboru, takže se předem omlouvám čtenáři, bude-li se mu snad zdát, že odbočuji příliš daleko od

¹³ Vl. R u d a, str. 33/10 uvádí z pozůstalosti Sedláčkovy znění poněkud odchylné: „nec non villam Sobogut et Sobunkam civitatem“. Poněvadž Sedláček užil citátu z rukopisu vídeňského (viz pozn. č. 8), nemůže být brán v úvahu.

¹⁴ Údaj „nono idus septembris“ převedený na dnešní datum znamená „5. září“; na tento den však připadly nony zářijové, takže správně by muselo datum znít „nonis septembris“.

¹⁵ Jde o listiny z r. 1346, Reg IV, č. 1644, 1652, 1653, 1724.

hlavního tématu nebo že snad příliš komplikovaně problém řeším. Je však po mém soudu již jednou nutné rozebrat do nejmenších podrobností „konkrétní“ formulář a ukázat, jak dalece je možné na jeho údaje spoléhat.

Ke kritice formulářové listiny Beneše z Vartenberka použijeme dvou formulářových kusů z desátého oddílu, jehož součástí, jak bylo řečeno, listina tvoří. Je to v první řadě č. 170, uvedená pod nadpisem stejně stylizovaným jako v listině naší: „Šlechtic Jaroslav ze Šternberka slibuje zachovávat věrnost českému králi a šetřit mír a svornost s obyvateli věrně a oddaně“.¹⁶ Kus však má vydavatele dva, mimo Jaroslava ze Šternberka také Burcharda z Klingenberka. Jako srovnávací materiál byl vybrán proto, že jeho znění ve formulářové sbírce přejímá text skutečné listiny, respektive listin dvou. Obě byly vydány 24. května 1284,¹⁷ obě jsou zachovány v originálech, uloženy v Korunním archivu a psány touž rukou.¹⁸ Vzájemně spolu korespondují, neboť jejich vydavateli jsou příslušníci dvou proti sobě stojících panských skupin, které zápasily o politický vliv u mladého krále po jeho návratu do Čech.¹⁹ Jednotliví členové každé ze stran slibují věrnost králi a zavazují se navzájem zachovat příměří s protivnou stranou na dobu čtyř let. Na jedné straně stojí převážně Vítkovci, z nichž na prvním místě je Ojř z Lomnice, z dalších nás zajímá mimo známého Závíše z Falkenštejna Jindřich z Rožmberka a Jaroslav ze Šternberka; na druhé straně je uveden na prvním místě Burchard z Vinterberka (jindy uváděný s přídomkem z Klingenberka nebo z Janovic), z jehož stoupenců, kteří opět jsou jmenovitě vypočítáni, nás zajímá jen Beneš z Vartenberka.

Již z toho je patrné, že formulář nepřebírá listinu doslova, skupiny vydavatelů na obou stranách jeho skladatel zjednodušil do té míry, že vybral za vydavatele po jednom představiteli každé ze stran. V dalším změnil titul krále Václava. V listinách slibují šlechtici věrnost „domino Wenceslao, domino et heredi regni Boemie et marchionatus Moravie“, ve formuláři „domino nostro Wenceslao, regi Boemie et marchioni Moravie“. Ze skupiny šlechtických příslušníků, s nimiž vydavatelé smlouvu uzavírají,²⁰ nevybral již sestavovatel formuláře dva členy z obou stran, nýbrž

¹⁶ „Nobilis vir Jaroslauus de Sternberch promittit fidelitatem servare in domino rege Bohemie et pacem et concordiam cum terrigenis observare fideliter et devote“. Srovnáme-li text nadpisu s tím, který je uveden v pozn. 11, poznáme i v tom strukturu celé formulářové sbírky. Základ je týž, každý kus přináší však zároveň něco nového.

¹⁷ Reg II, č. 1316 a 1317; celý text je otištěn v ACRB I [= *Archivum Coronae regni Bohemiae*, Praha 1935] č. 26 a 27.

¹⁸ Viz záhlavní poznámky v ACRB; že jde o ruku Jindřichovu, srov. *Kdo byl notář Jindřich*, str. 71/61.

¹⁹ Okolnosti, za nichž listiny vznikly, viz J. Š u s t a, *České dějiny* II. 1, str. 344.

²⁰ Opakují se tedy jména vydavatelů listiny jedné v druhé listině mezi jmény těch šlechticů, s nimiž se mír uzavírá, a naopak.

pouze Jindřicha z Rožmberka. Ve vlastním textu nezměnil nic až po corroboraci (formuli, v níž se ohlašuje pečeť), odtud se však listina s formulářem podstatně rozchází, jak vyplývá z této juxtapozice:

L

In cuius rei testimonium et robur firmiter-
valiturum presentes fieri et sigillis nos-
tris fecimus communiri. Actum et datum
Prage anno Domini millesimo ducentesi-
mo octoagesimo quarto, nono kalendas
iunii, duodecime indictionis.

F

In culus promissionis nostre robur ac evi-
dens argumentum presentes fieri et sigil-
lis nostris ac dominorum Theodrici Olo-
mucensis et Pragensis episcoporum ordi-
navimus communiri.
Actum et datum anno dominice incarna-
tionis millesimo ducentesimo septuagesi-
mo septimo, pridie nonas decembris, per
manus etc.

Ačkoli, posuzováno celkově, je změn ve formuláři velmi málo, musíme bohužel konstatovat, že jsou v tom nejdůležitějším pro historika, totiž ve jménech osob a v datovací formuli. Kdybychom brali kus tak, jak se nám tu podává, a neznali skutečnou listinu, položili bychom smlouvu patrně také do r. 1287, poněvadž ani ona nebyla možná v roce 1277. Zda by se však dalo uvést v soulad to, že členové téže strany, totiž Jaroslav ze Šternberka a Jindřich z Rožmberka tu stojí proti sobě jako protivníci, odvažují se pochybovat. To znamená, že ze samotného č. 170 bychom nikdy zpětně neusuzovali na to, že skutečná listina existovala, kdybychom ji opravdu neměli. Pak ovšem ani formulář listiny Beneše z Vartenberka neposkytuje žádný podklad k tomu, abychom mohli předpokládat k němu skutečnou listinu; naproti tomu bychom mohli připustit i takovou možnost, že sice byla vydána listina stejného znění, avšak jejím vydavatelem byl někdo docela jiný. Pak ve shodě s novým vydavatelem mohly být změněny i ostatní věcné údaje, zejména ovšem místní názvy. Již tady je však třeba říci, že tento ryze teoretický předpoklad se v dalším nepotvrdí.

Druhý kus z formulářové sbírky, ke kterému je nutno přihlídnout, je č. 174. Jeho text je uveden nadpisem: „Šlechtic Albert z Lešan slibuje panu králi věrně střežit hrad jemu svěřený a jej vrátit do rukou králových, jakmile by král nařídil.“²¹ Vlastní text není nutno reprodukovat doslova, postačí z něho uvést těchto několik údajů: hrad, o nějž jde, je hrad znojemský, spojený s úřadem znojemského komorníka,²² a jmenovanému šlechtici jej svěřil opět Václav uváděný s titulem krále. Listina byla údajně zpečetěna jen pečetí olomouckého biskupa Dětřicha a je datována ve Znojmě 1. prosince 1279.²³

²¹ „Nobilis vir Albertus de Lessan promittit domino regi castrum sibi commissum fideliter custodire et ad manus regis, quando rex mandaverit, resignare“.

²² „castrum Znoymense cum camerariatu Moravie“.

²³ Mohlo by jít také o rok 1278, kdybychom se postavili na stanovisko, že v této době se u nás užívalo éry vánoční s novým rokem 25. prosince.

V protikladu k předešlému případu je v jednom z kopiářů Korunního archivu dochována v opise přísaha věrnosti téhož Alberta z Lešan daná v Praze 29. června 1285.²⁴ I tato listina je stylistickým dílem Jindřichovým, avšak přesto mezi textem listiny a formulářem není nejmenší shody. Listina je mnohem jednodušší, mimo vlastní přísahu nemá další věcné údaje, nevyskytuje se v ní žádné místní jméno.

Ve formuláři po konfrontaci se skutečnými listinami se ukáže, že věcné údaje stejně jako v č. 170 neobstojí. Datum roční by bylo třeba posunout za 26. leden 1285, kdy Václav II. začal užívat královského titulu.²⁵ V té době však vydal Albert z Lešan, jak jsme viděli, skutečnou listinu, a proto znění formuláře listinný základ mít nemůže. Albert z Lešan vystupuje v letech 1272–1287 v listinách častěji, jednu dokonce sám vydává, v dalších je jako svědek.²⁶ Z žádné z nich nevyplývá, že mu byl svěřen nějaký úřad, mohl by být v nejlepší případě uznán za kvalifikovaného svědka podle svého původu²⁷ pro olomoucký a snad ještě pro opavský kraj, nikdy však pro znojenský. Naproti tomu úřad znojenského komorníka byl stabilně obsazen od r. 1254 do r. 1292 známým moravským šlechticem Hartlébem z Dubna.

Je tedy výsledek zkoumání č. 174 ještě méně příznivý než u č. 170. Možnost existence nějaké skutečné listiny se stejným textem je prakticky vyloučena, pokud bychom předpokládali u obou téhož vydavatele. Avšak ani předpoklad, že formulář sleduje textově listinu jiného vydavatele, se nezdá reálný, poněvadž kus je stylisticky těsně závislý na ostatních formulářích, především z desátého oddílu.²⁸ Sloužila-li mu za předlohu skutečná listina, pak vskutku jenom jménem svého vydavatele a ničím jiným.

Pro listinu Beneše z Vartenberka, k níž nyní můžeme konečně obrátit svou pozornost, nenajdeme tak jako pro většinu kusů desátého oddílu i celé formulářové sbírky Zdeňka z Třebíče skutečnou předlohu, pokud jde o její text. Tato předloha s největší pravděpodobností také nikdy neexistovala, poněvadž formulář zcela organicky zapadá do celkové struktury desátého oddílu tím, že stylisticky jednak navazuje na předchozí (č. 171), jednak se o něj opírá kus následující (č. 173). S kusem předchozím, jehož vydavatelem je Albert ze Žeberka, má společnou několikrát se opakující formuli přísahy a to, jak vyjadřuje své zatracení, kdyby přísahu ne-

²⁴ Reg II, č. 1348, ACRB I, č. 29.

²⁵ J. Šusta, II. 1, str. 349. Proč není možno datum posunout automaticky k r. 1289, viz níže.

²⁶ Viz příslušné kusy v Reg II.

²⁷ Lešany leží u Plumlova na Moravě.

²⁸ Má tedy stylistické shody i s naším formulářem (V), např. v promulgaci V: „in publicam noticiam deferrri cupio“, v L: „in publicam deducimus noticiam“; nebo v závěru V: „et volo periurus et exlex atque infamis ab omnibus reputari“, v L: „tunc volumus periuri, exleges atque infames ab omnibus reputari“.

splnil.²⁹ S kusem následujícím, v němž vyjadřují svou přísahu věrnosti udánlivě pražští měšťané, je shod ještě více: Stejně je vyjádřena dobrá vůle obou vydavatelů;³⁰ shody jsou také tam, kde Beneš z Vartenberka vyjádřil snahu zabránit, aby král Václav neutrpěl úhonu na statcích i na životě;³¹ i v tom, že ihned oznámí králi, kdyby o něčem podobném zvěděl.³² Rovněž slib, že nenapadne své protivníky v určené době, odpovídá slibu pražských měšťanů vůči králi.³³ O shodě s dalším číslem (174) byla již zmínka nahoře.³⁴

Je nepředstavitelné, že by sestavovatel formuláře měl k dispozici skutečné listiny, které by spolu tak souvisely, že by jedna vycházela z druhé stylisticky i věcně. Zdá se, že tu jediným reálným základem byly obě listiny z r. 1284, které pak byly obměňovány v určitém pořádku tak, aby podaly přehled o nejrůznějších obměnách přísah věrnosti.³⁵

Tyto obě listiny posloužily patrně jako vzor i pro volbu jmen vydavatelů, resp. ostatních činitelů v listinách, pokud byli šlechtického původu. Tak mimo náš kus vydaný Benešem z Vartenberka č. 167 vydává Tobiáš z Bechyně, č. 168 Ondřej z Kavčí Hory, č. 169 Hynek (Heiman) z Dubé a č. 171 Albert ze Žeberka.³⁶ Všichni vystupují na té či oné straně v obou listinách. I jména Benešových „přátel“ Ojife a Jaroslava byla asi převzata z těchto dvou listin, jsou jimi míněni zajisté Ojif z Lomnice a Jaroslav ze Šternberka. Ani jeden z nich však, jak se dovíme z obou listin, nestál na straně Vartenberkových přátel, nýbrž právě naopak oba patřili ke stoupencům Vítkovců. Nezachycuje tedy formulář skutečnou situaci, nýbrž uvádí jen známá jména ve zcela libovolných situacích. Stejně tak Vartenberkovi formuláři protivníci Jan z Michalovic a Zdislav ze Zvířetic patřili ve skutečnosti k jeho přátelům. Poslední z nich je také na jeho straně uveden v obou listinách (Sdislaus de Lewenberk). Jméno Jana z Michalovic sice v listinách chybí, i pro ně však můžeme najít vzor. Je jím

²⁹ „promitto vera fide“, „aliqua ratione vel causa“, „volo periurus“ atd. jako v předchozí poznámce.

³⁰ „non vi, non metu coactus, sed libera et propria voluntate inductus“ ve V; „non vi nec metu coacti, sed bona et spontanea voluntate inducti“ v č. 173.

³¹ „ubi... amittere possit vel debeat vitam vel membrum“ ve V; „ubi amittere valeat vitam aut membrum“ v č. 173.

³² „relevabo... per nuntium... sine aliqua tarditate“ ve V; „et nuntiabimus sine aliqua tarditate“ v č. 173.

³³ „eos non offendemus in personis et rebus ipsorum per nos aut per aliquam interpositam personam“ ve V; „nec ipsum offendere vel offendi procurabimus per nos aut interpositam personam aut personas, vel malum aliquod in persona et rebus...“ v č. 173.

³⁴ Viz pozn. 28.

³⁵ Na stylistické souvislosti obou listin a formulářových kusů nemohu na tomto místě podrobně poukázat, poněvadž by se tím rozsah článku rozšířil a také jednotná jeho linie by byla porušena.

³⁶ V desátém oddíle jsou ještě kusy, které vydávají představitelé měst (č. 173, 176 atd.), k nimž neexistuje předloha v žádném směru.

jeho přísaha věrnosti, kterou projevili králi Václavovi 28. srpna 1283 listinou, jejíž originál je opět uložen v Korunním archivu.³⁷ Tato listina také přesvědčivě dokazuje, že které straně její vydavatel náležel, neboť ji pečeti spolu s ním nejen Sdislav z Lemberka, nýbrž i Beneš z Vartenberka.

Z obou listin konečně skladatel formuláře převzal i jména obou biskupů, pražského Tobiáše a olomouckého Dětřicha, které jenom přesunul z dispozice do formule koroborační.³⁸ V koroboracích jsou pak uváděni buď oba biskupové společně, nebo aspoň jeden z nich téměř ve všech shora dotčených formulářích; naproti tomu však žádnou v originále dochovanou přísahu věrnosti šlechtice nepečetili biskup ani kterákoli jiná duchovní osoba.

Po těchto zkušenostech se jmény osob přistupujeme s jistou skepsí k identifikaci jmen místních. Tu máme menší možnosti srovnávání, neboť většina formulářových kusů, o nichž jsme mluvili, místní údaje pomíjí. V jednom případě jsme již poznali, že na ně spolehnouti není, neboť Albert z Lešan nemohl mít žádný vztah k znojenskému hradu. Naproti tomu v č. 171, které udánlivě vydává Albert ze Žeberka, se na dvou místech mluví o Tachovu jako o jeho majetku zcela právem, neboť je doložen skutečnou listinou.³⁹ Je možné tedy předpokládat, že sestavovatel formuláře se choval stejně k jménům místním jako k jménům osobním, totiž že uváděl ta, jež se v jeho době vyskytovala, že však mu nezáleželo na tom, aby spojil s hrady, resp. s městečky správně i jejich držitele. V obou případech tu uvedených však nebylo pochybnosti o vlastní správné identifikaci místa (Znojmo, Tachov). V listině Vartenberkově tomu tak není. O existenci hradu Vartenberka pochybovat nebudeme, ani o tom, že náležel Benešovi, který se i v jiných skutečných listinách po něm nazýval. Máme-li se však vyjádřit o „Soboynitz et Sobunkam“, jsme na rozpacích.

Kritika formulářového kusu nevyzněla v žádném případě tak, že bychom jej mohli bez výhrady prohlásit buď za autentický, nebo za zcela fiktivní. Výsledky předchozího zkoumání můžeme shrnout asi takto: Žádná listina Beneše z Vartenberka s největší pravděpodobností nikdy neexistovala. Formulář na jeho jméno zhotovil patrně již první zpracovatel formulářové sbírky, protonotář Jindřich (Vlach), který užil pro jeho stylizaci a při stylizaci dalších s ním sousedících kusů jako vzorů skutečných listin, které byly v jeho době uloženy v panovníkově (nynějším Korunním) archivu, především dvou listin představitelů obou tehdy o moc zápasících šlechtických stran z r. 1284 a pak několika málo přísah věrnosti jednotlivých

³⁷ Reg II, č. 1298, ACRB I, č. 24.

³⁸ V dispozici obou listin mají oba biskupové zároveň s papežem a s arcibiskupem mohušským vyslovit klatbu nad těmi, kdo by nedodrželi příměří. Ve formuláři č. 170 jsou také na tomto místě jmenováni, nadto jsou ještě dáni do koroborace, jak plyne z horní juxtapozice.

³⁹ Listina je z 28. dubna 1297 a je dochována v opise roudnického kopiáře Korunního archivu. Reg II, č. 1750 a ACRB I, č. 59.

šlechticů z období Václavovy vlády. Obsah kusu je pravděpodobný, přísaha věrnosti Bohuše z Vartenberka je obsažena do jisté míry ve vzpomenu-tých dvou listinách. Datum jeho je zcela vymyšlené a nemožné. Osoby, jejichž jména se tu uvádějí, jsou všechny doložitelné v době vzniku formuláře, jejich vzájemné vztahy i jejich funkce však přímo odporují tomu, co lze vyšetřit ze skutečných listin. Z místních jmen se hodí Vartenberk, záhadné je znění „Soboynitz et Sobunkam“.

Nezbývá tedy, než se blíže zamyslet nad problémem nastíněným na počátku sub 2., zda totiž Sedláček právem vyložil druhé jméno na Sobotku. Na základě toho, co bylo řečeno výše o užití jmen místních ve formuláři, nemůžeme spoléhat, jak zřejmě Sedláček učinil, na jméno vydavatele. Obě místa mohla ležet kdekoli a mohla též komukoli náležet. Proto Sedláčkovy ztotožnění bychom mohli přijmout, kdyby se splnil aspoň jeden z těchto předpokladů: 1. kdyby se filologicky dala prokázat hlásková změna Sobunka > Sobotka; nebo 2. kdyby se paleograficky dalo vyložit, jak opisovač formuláře Zdeňka z Třebíče mohl dojít chybným čtením jména Sobotka v prototypu k dnešnímu znění; nebo 3. kdyby se podařilo určit, co znamená nebo aspoň co by mohlo znamenat také jméno „Soboynitz“.

Ani jeden předpoklad se však nesplní. Filologicky ani paleograficky ne-
zvyklý tvar „Sobunkam“ nevysvětlíme.⁴⁰ O identifikaci jména druhého, jak se zdá, se dosud nikdo nepokusil. Určení obou míst ztěžuje to, že jejich jména znějí vyumělkovaně podobně a že jsou uvedena v textu, jak bylo shora ukázáno, zřejmě porušeném. Za těchto okolností není možné se Sedláčkem souhlasit, formulář Zdeňka z Třebíče nepřináší nejstarší zprávu o Sobotce. Pro ni je třeba jít až do listin z první poloviny 14. století.

Posunula-li se takto časově první písemná zpráva o Sobotce, neznamená to, že by město samo ztratilo něco ze své starobylosti a že by se tím nějak podstatně změnil jeho historický význam. Nestalo se tu vlastně nic jiného, než že byla ku prospěchu věci uvedena na pravou míru tradice, která byla vytvořena jistě z dobré vůle, ne však dosti kriticky. Soudobá kritika historických pramenů ovšem musí moderními prostředky, které si vybudovala, podobné tradice (a není jich jen pro 13. století málo) vyvracet. Přitom zajisté někdy naši pramennou základnu ochudí, jindy naopak zase rozšíří. Vždy přispěje však rozhodujícím způsobem k objektivně správnějšímu poznání minulosti, tedy ke splnění základního úkolu historické vědy.

(Sborník Sobotka 1969, str. 7–11.)

⁴⁰ Jisté rozpaky, pokud jde o identifikaci, projevil, jak jsme slyšeli, již A. Profous (viz pozn. 4). Zcela negativně se k ní vyslovili bohemisté filozofické fakulty, s nimiž jsem tuto filologickou otázku konzultovala.